

Сыдыкова Г.С.

ОКУТУУНУН ПСИХОЛОГИЯЛЫК МЫЙЗАМ
ЧЕНЕМДҮҮЛҮКТӨРҮ

Сыдыкова Г.С.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

G.S. Sydykova

PSYCHOLOGICAL TRAINING PATTERNS

УДК: 159.9

Окутуудагы мыйзам ченемдүүлүктөрдү талдап кароо менен аны практикада колдоно билүү бүгүнкү күндө актуалдуу маселелерден болуп саналат. Бул эмгекте окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн түрлөрү, окуу процесстери жана анын милдеттери, окуу процессинин функциялары, окуу иш-аракеттеринин бөлүнүштөрү, окууга болгон мотивдүүлүктөр, билимдерди өздөштүрүүлөр, окуучулардын окууга көңүл бурбоолорунун негизги себептери, окуучунун көңүл буруусунун негизги каражаттары каралган. Ошондой эле билимдерди өздөштүрүүдөгү предметтик, көркөмдүк, сөздүк көрсөтмөлүүлүктөргө токтолдук. Окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрү болгон темперамент, мүнөз, шыктарына көңүл буруу менен алардын жаашы карактарындагы психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарылчылыгына басым жасалды. Демек, окутуу бул адамдын таанып билүү (көңүл буруу, кабыл алуу ойлоо, эске тутуу, кыялдануу) процесстери менен тыгыз байланышкан, акыл-эс иш-аракеттери.

Негизги сөздөр: мыйзам ченемдүүлүк, окуу, мыйзам, окуу процесси, окуу процессинин функциялары, мотивдүүлүк, операциялуулук, көзөмөлдөп баалоо, билимдерди өздөштүрүү, билүү, ыкмалар.

На сегодняшний день одним из актуальных вопросов является умение анализировать психологические закономерности в обучении и применении их на практике. В этой статье рассмотрены виды психологических закономерностей обучения, изучения процессов и задач обучения, функции процессов обучения, виды учебной деятельности, мотивы обучения, усвоения знаний, основные причины невнимательности учеников к обучению, рассмотрены основные ресурсы внимания учеников. Также были рассмотрены предметные художественные, словесные наглядности в усвоении знаний. Был сделан упор на индивидуальные особенности учеников такие как темперамент, характер, способности, внимание и их психологические особенности. Следовательно обучение – это тесно связанное с познавательными процессами человека (внимание, восприятие, мышление, память, воображение) умственная деятельность.

Ключевые слова: закономерности, обучение, процессы обучения, функции процесса обучения, операции мотивов, контрольное оценивание, освоение знаний, навыки, способности.

The ability to analyze the patterns of learning and prac-

tice is the pressing issues of today. In this paper is stipulated the types of patterns of teaching and learning processes of the educational process and its objectives, functions, activities, reading, motives types, knowledge development and learning without student's attention to the underlying causes, student attention by the major media. Mastering of knowledge as well as the subject, the artistic, the dictionary illustration sample. Individual characteristics of students, with a focus on the skills and temperament, character, and their emphasis on the necessity of taking into account the age and psychological features. Therefore, the training of human cognitive (attention, making the processes of thinking, memory, imagination) and the closely related, and intellectual activities.

Key words: regularities, learning, learning processes, functions of the learning process, operations motives, control evaluation, knowledge development, skills, methods.

Мыйзам ченемдүүлүк деп, объективдүү болуучу, керектүү, зарыл жана белгилүү шарттарда кайталануучу кубулуш жана процесстин өз ара байланышын мүнөздөгөн, алардын өнүгүүсү болуп саналат. Окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрү экиге бөлүнөт: жалпы жана жекелик.

Педагогикада окутуунун төмөндөгүдөй мыйзам ченемдүүлүктөрү белгилүү:

- окутуу процесси мыйзам ченемдүү кеңири социалдык коомдук процесстер жана керектөөлөр менен шартталган;
- окутуу процесси мыйзам ченемдүү түрдө бүтүн педагогикалык процесс болгон билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү процесстери менен байланышкан;
- окутуу процесси окуучунун реалдуу мүмкүнчүлүгүнө көз каранды;
- окутуу процесси сырткы шарттарга көз каранды;
- окутуунун мазмуну анын максатына, илимдин өнүгүшүнө жана анын деңгээлине көз каранды;
- окутуу жана үйрөнүү мыйзам ченемдүү түрдө окуунун бир бүтүндүгү менен байланышкан;
- окуучунун иш-аракеттерин көзөмөлдөөнүн,

уюштуруунун методдору окутуунун максатына жана мазмунуна көз каранды;

- окутуунун формалары окутуунун методдо-руна, милдеттерине, мазмунуна көз каранды;

- окутуу процессинин бардык компоненттери биримдиги окутуу процессинде жакшы натыйжа берет.

Окуу – мектеп жашындагы балдардын негизги иш-аракеттери болуп саналат. Окууда билимдерди өздөштүрүү деген – бул негизги илимди активдүү, аң-сезимдүү, терең өздөштүрүү дегенди түшүндүрөт.

Окутуу процесси – окуучунун илимий билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ кылуу, чыгармачылык жөндөмүн, дүйнөгө көз карашын, ишенимин өстүрүү үчүн анын окуу, таанып билүү иш-аракетин уюштуруу, стимулдаштыруу боюнча болгон максаттуу педагогикалык процесс. Окутуу процессинде төмөндөгүдөй милдеттер чечилет:

1. Окуучунун окуу, таанып билүү активдүүлүктөрүн өстүрүү;

2. Окуучунун илимий билимдерге, билгичтиктерге, жөндөмдүүлүктөргө ээ болуусу үчүн таанып билүү иш-аракеттерин өстүрүү;

3. Ой жүгүртүү, өз алдынча чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүү;

4. Дүйнөлүк көз караштарын жана нравалык, эстетикалык маданиятын калыптандыруу.

Окуу процесси таанып билүү процессинин өзгөчө шартта өткөн түрү. Анын жүрүшүндө илимий чындыкты чыгармачылык менен өздөштүрүү процесси жүрөт. Окутуу процессинде окуучунун жаш курагы боюнча психологиялык өзгөчөлүктөрү, жекече психологиялык өзгөчөлүктөрү эске алынуусу зарыл. Анткени, ага жараша таанып билүү иш-аракеттеринин форма методдору өзгөрөт.

Окуу процессиндеги карама-каршылыктар анын өнүгүүсүнүн булагы болуп саналат. Бул социалдык-экономикалык прогресстин талаптары менен окутуу процессиндеги программалык материалды окуучунун өздөштүрүүсү жана анын мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы карама-каршылыктан байкалат. Карама-каршылыктар окутуунун туура методдорун, формасын жана каражаттарын тандап алуу менен чечилет.

Окутуу процессинин функциялары төмөнкүлөр:

1. Билим берүүчүлүк функция – инсандын илимий билимдерди өздөштүрүүсү. Атайын жана жалпы окуу көндүмдөрүн жана билгичтиктерин калыптандыруу менен мүнөздөлөт;

2. Тарбиялоочулук функция – инсандын белгилүү сапаттарын калыптандырууга багытталат. Бул функция окутуунун мазмунунан жана методдорунан келип чыгат. Ал педагог аркылуу ишке ашат.

3. Өстүрүүчүлүк функция – окутуу процесси атайын өстүрүүчүлүк багытта болуусу маанилүү.

Окуу – бул окуучулардын таануу иш-аракеттеринин максаттуу багыттары. Ал билимдер системасын, билүү, ыктарды өздөштүрүп, аларды практикада колдонууга багытталган. Мугалим окуучуга өзүнүн билимин жөн гана өткөрүп бербестен, өз ара түшүнүшүүлөрдө эки тарап тең активдүү иш-аракеттерди жасоонун негизинде окуучу билимдерди, ыктарды өздөштүрөт, а мугалим болсо ал процессти башкарат.

Ошентип, *окутуу* – бул окуучунун таануу активдүүлүгүн башкаруунун негизинде билим, ыктарды өздөштүрүүсү, б.а. мугалим менен окуучунун максаттуу биргелешкен иш-аракети, анын жүрүшүндө окуучунун билим алуусу, тарбияланышы, өнүгүүсү болуп саналат.

Билим берүү – бул окуучунун илимий билимдердин системасына, таанып билүүнүн көндүмдөрүнө ээ болуусунун жыйынтыгы жана анын негизинде инсандын дүйнөгө болгон көз караштарынын, нравалык ж.б. сапаттарынын калыптануусу, анын чыгармачылык күчүнүн, жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүүсү.

Окуу ишинин маңызы – бул билимдерди өздөштүрүүсү жана аны практикада ишке ашыра билүүсү болуп саналат. Окуу иши өзүнөн өзү эле калыптана албайт. Эгерде окуучу мугалимди дайыма кунт коюп угуп, берилген тапшырмаларды такай аткаруу менен эле чектелбестен, өз алдынча ой жүгүртүү иш-аракетин өркүндөтүүсү зарыл. Ошондо гана жакшы жыйынтык берет.

Окуу иш-аракети үчкө бөлүнөт: мотивдүүлүк, операциялуулук жана көзөмөлдөп баалоо.

Мотивдүүлүк – бул окуунун маңызы. Окуунун мотиви – бул баланын билимге болгон каалоосу жана умтулуусу. Таанып-окуу мотиви жекече багыттуулук менен да байланыштуу. Ошондуктан, көбүнчө таанып-окуу мотивин коомдук мотивдер деп да атайбыз.

Операциялуулук – бул белгилүү бир окуу милдеттери, окуу операцияларынын биримдиги, ыктар, чечилүүчү маселелердин жалпы жолдору. Окуу милдети деген бул мугалимдин берген, окуучунун алган тапшырмасы эле эмес, а жалпы түшүнүктөрдүн, жал-

пы аракеттердин жолдорун өздөштүрүүгө багытталган тапшырмалардын системасы.

Көзөмөлдөп баалоо – бул өзүнүн аткарган ишинин тууралыгын текшерип баалоо (өзүн-өзү баалоо), эмнеге жетти, кайсынысы бүтпөй калды деген сыяктуу суроолорго жооп издейт.

Окутуу үч факторго көз каранды: эмнени окутат, ким жана кандай окутат, кимди окутат.

Биринчиден, окутуунун мүнөзү өтүлүүчү материалга, анын мазмунун жана системасын өздөштүрүүгө карата болот.

Экинчиден, окутуунун мүнөзү мугалимдин ар кандай кырдаалдарда колдонгон конкреттүү методдоруна, методикалык чеберчилигине карата болот.

Үчүнчүдөн, окутуу процесси окуучунун өзгөчөлүгүнө, анын жекече психикалык өнүгүүсүнө (акыл-эс, эмоция, эрк), анын окууга болгон мамилесине, шыгына жана кызыгуусуна жараша болот.

Окуу процесси төмөнкүлөрдөн турат:

1. Окуучунун окууга болгон оң мамилелеринин калыптанышы;
2. Билимдерди өздөштүрүү системасы;
3. Окуучулардын акыл иш-аракеттерин өнүктүрүү, алардын өз алдынча активдүү, чыгармачылык менен ой жүгүртүүлөрүн калыптандыруу;
4. Тийиштүү иш-аракеттердин, билүү жана ыктардын калыптанышы;
5. Окутуу процессинде окуучулардын ынанууларын, нравалык сапаттарын, жүрүм-турумдарын, жогорку деңгээлдеги мотивдерин тарбиялоо.

Окуу мотиви. Окуу материалдарын өздөштүрүүдө балдардын окууга болгон кызыгууларын, оң мамилелерин өнүктүрүү зарыл. Ал үчүн төмөндөгүдөй факторлордун болушу зарыл:

1. Окуу материалдарынын илимий жактан мазмундуу болуусу;
2. Окуучулардын илимий материалдардын практикада (турмушта) тийгизген пайдасын түшүнө билүүсү;
3. Окуучулардын алган билимдерине, жаңы ачылыштарга эмоционалдык жактан канаттануусу. Бул анын окууга болгон кызыгуусун, керектөөсүн күчөтөт;
4. Окуучулардын өз алдынча жаңылыктарды ачууларына, чыгармачылык менен изденүүлөрүнө түрткү берет.

Окуудагы тоскоолдуктарды эрк күчүнүн жардамы менен жеңе билүүлөрү, балдарда көңүл буруп

угууга оң мотивдерди түзөт.

Окуучулардын окууга көңүл бурбоолорунун негизги **себеби** – бул алардын чарчоосу, предметтерге болгон кызыгууларынын жоктугу, сабактын супсактыгы, түшүнүксүздүгү болуп эсептелет.

Окуучунун көңүл буруусунун негизги **каражаты** – балдардын активдүү болушу үчүн ар түрдүү ыкмаларды колдонулушу, сабактын так, түшүнүктүү болушу, окуучулардын оюн бир объектиден экинчи объектиге тез буруп кетүү, аларды алаксыта турган ашыкча кыймылдарга жол бербөө.

Оң мотивдин дагы бир формасы – бул **окууга болгон кызыгуу**. Окууга болгон кызыгуу окулуп жаткан материалдын түшүнүктүүлүгүнө, тактыгына, мугалимдин түшүндүрүүсүнө, окуу методдорунун ар түрдүүлүгүнө жараша болот.

Билимдерди өздөштүрүү. Билимдерди өздөштүрүү кабыл алуунун, эстин, ойдун, кыялдануунун иш-аракеттерине жараша болот. Билимдерди өздөштүрүүнү төмөнкүлөргө бөлүүгө болот:

1. түздөн-түз кабыл алуу, байкоо (маалыматтарды алуу);
2. материалдарды түшүнүү, ал боюнча ой жүгүртүү (алынган маалыматтарды иштеп чыгуу);
3. материалды эске тутуу (маалыматты эске сактоо);
4. билимдерди практикада колдонуу (маалыматты колдонуу).

Билимдерди өздөштүрүүдө төмөндөгүдөй көрсөтмөлүүлүктөр бар:

1. Предметтүү көрсөтмөлүүлүк – буга класста жүргүзүлгөн тажрыйбалар, экскурсиялар, б.а. предметтерди жана кубулуштарды түздөн-түз кабыл алуулар кирет.
2. Көркөмдүү көрсөтмөлүүлүк – сүрөттөр, диапозитивдер, кинокартиналар, чертеждор, схемалар таблицалар, диаграммалар ж.б.
3. Сөздүк көрсөтмөлүүлүк – бул мугалимдин так, ачык, түшүнүктүү сөздөрү. Мугалимдин сөзү аркылуу окуучулар айтылган нерселерди элестете алуулары зарыл. Окуучулардын байкагычтыгын өстүрүү, алардын активдүү максат багыттуу, такай байкоо жүргүзүү ыктарын өстүрүп калыптандырат.

Билүү жана ыктар. Билүү жана ыктар такай жүргүзүлгөн көнүгүүлөр жана машыгуулар аркылуу ишке ашат. Ал үчүн төмөндөгүдөй шарттардын болушу зарыл:

1. Көнүгүүнүн максатын так билүү;

2. Катасыз, так көнүгүү. Эгерде каталар кетсе, көнүгүүнүн натыйжасын контролдоо, эталон менен салыштыруу, көңүлдү кетирген кемчиликтерге буруу жана аны четке кагуу;

3. Көнүгүү атайын бекитилген система менен жүргүзүлүп, акырындык менен татаалдашат;

Ыктарды көнүктүрүүдө үзгүлтүк болушу мүмкүн, анткени ыктар акырындык менен түзүлөт.

Окуучуларды окутуу. Жогоруда айтылгандай, окутуунун ийгилдиги окуучунун жекече-психологиялык өзгөчөлүгүнө, б.а. анын темпераментине, мүнөзүнө, жөндөм, шыктарына жараша болот. Негизги өзгөчөлүктөр ар бир баланы окутуунун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу. Окутуу – бул илимдин негиздерин өздөштүрүүгө болгон жалпы акыл-эс жөндөмдүүлүгү, б.а. окууну кабыл алуусу. Ар бир баланын жашоо шарты ар түрдүү, үй-бүлөсү кандай абалда,

үй-бүлөдө бири-бирине болгон мамилелери кандай деңгээлде ж.б. – мунун баары окуучунун окуусуна таасир берет.

Демек, окутуу – бул адамдын интеллектуалдык касиеттеринин системасы. Бул система төмөндөгүдөй сапаттарды бириктирет: акыл-эс иштеринин ийкемдиги, жалпылыгы, ой жүгүртүүнүн көркөм образдуулугу ж.б.

Адабияттар:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М., 1968.
2. Джумалиева Ж.М. Жаш курак психологиясы. - Б., 1999.
3. Кудабоева Г.Б., Ажибаева А.Ж. Педагогикалык психология. - Б., 2001.
4. Кудабоева Г.Б. Жалпы психология. - Б., 2011.
5. Эльконин Д.Б. Детская психология. М., 2004.
6. Мухина Р.С. Возрастная психология. М., 2003.